

КУМЕЙКІВСЬКА БИТВА. ТРАГЕДІЯ ПОРАЗКИ.

*Яка страшна поразка!
Шість тисяч під Кумейками лягло....*

Ліна Костенко “Дума про братів неазовських”.

19 грудня 2022 року минуло 385 років з дня Кумейківської битви, яка відбулася поблизу сучасного села Кумейки Черкаського району.

Кумейківська битва - це одна із найзначніших і найтрагічніших битв в історії національно – визвольних змагань українського народу в сімнадцятому столітті. В світову історію вона увійшла як одна з найкривавіших битв, що відбулися з 1600 по 1640 роки на терені Європи. Але, на жаль, широкому загалу мало що відомо про подвиг наших славних прадідів, які пожертвували життям заради щастя і волі.

Дана стаття є спробою розповісти про ту подію.

В кінці XVI - на початку XVII ст. посилювалось соціальне, національне та духовне гноблення українського народу з боку польських поневолювачів. Це викликало спротив свободолюбивого козацького населення та селян. Почалися збройні повстання .

У другій половині 1637р піднялося велике повстання під проводом гетьмана запорізького козацтва Павла Бута (Павлюка).

Діючи за дорученням Павлюка, полковник війська Запорізького Карпо Скидан своїм універсалом, зверненням до українського люду, закликає його до повстання і призначає містечко Мошни (нині с.Мошни Черкаського району) місцем ради керівників повстанців. *„Карпо Павлович Скидан, полковник й.к.м. війська Запорозького, на всій Україні зіставлений, товаришам нашим, отаманам городовим, козакам війська Запорозького на Задніпров'ю всім спільно і всій черні, братії нашій там замешканій доброго здоров'я від Бога заживати бажаємо.*

Повідомляємо в.ш. товаришів наших, що дано нам відомість про рішучі замисли п. п.(польсько підданих, авт.) жовнірів, що вони напевно до нас на Україну вже поблизу підбираються — чого їм, тих замислів їх, Боже не допоможи! Отже, я властю мого старшинства й іменем військовим наказую і упоминаю, абисьте були готові як в конях так і в припасах і з зброєю своєю против того ворога нашої грецької віри ставати мужно, як того потреба виникає. А в.ш. панове отамани взявши з собою по кілька товаришів, аби прибували на місце призначене, до Мошен, на будучу неділю, себто 29 октября, доконче і доконче — наказуємо то під ласкою військовою і караннем військовим. Там в раді зібравши ся, будемо радити, аби з доброю славою і пожитком нашим все було, а вас Богові поручаєм.. Дано в Чигирині, місяця октября 24 (с.с.) року 1637. Роман Попович, писар полковий, рукою власною”.

Успіх був надзвичайний, особливо на Правобережжі, де селяни громили шляхту і приставали до козаків. “Що хлоп — то козак!” — скаржилися поляки.

Зважаючи на швидке наростання козацького повстання, польський уряд вирішив якомога поспішати. 7 листопада 1637 року польське військо рушило з-над Дністра і в середині листопада ст.ст. наближалось вже під Білу Церкву, що була визначена збірним пунктом поляків.

Скидан з Мошен розіслав нові універсали, скликаючи козацтво до Мошен. *“Карп Скидан, полковник і опікун всеї України війська й. к. в. Запорозького їх милостям п.п. молодцям, черні війська Запорозького, товаришам і братії моїй милій ознаймую. Послав я до вас, аби ви прибували на раду корсунську, але бачу вас мало послушних, а знаючи, що лядське військо наступає на віру і вільності наші, нагадую і під горлом наказую, аби ви —*

піші й конні - якнайскоріше прибували до мене до Мошен, аби ми там бездушникам і неприятелям віри нашої відправу дали, а се напевно зможемо, як тільки зберетеса. З Мошен, 17 ноября 1637 р.”

В жовтні – листопаді загопи повстанців збиралися у Мошнах та довколишніх селах. Сюди ж підійшли головні сили на чолі з гетьманом Павлюком.

10 грудня 1637 року після наради в Рокитному Потоцький вирушив з тією частиною війська, що була в нього під рукою, намагаючись підняти дух у польського війська та справити на козацтво і селянство в Україні враження наростаючої сили польського впливу. Швидким маршем пройшов він з Рокитного на Богуслав, Корсунь і став готуватися до переходу за Рось, на територію, що була в руках повстанців. Реєстрові, які zostалися в Корсуні, не приставши до Скидана, стріли Потоцького поклонами й чолобиттям.

За Россю, в Драбівці стояли вже Скиданові козаки під проводом Коростіля. “Язики” оповідали, що зі Скиданом немале військо, а друге стоїть за Дніпром в Домонтові навпроти Мошен під проводом Кизими. Висланий наперед польський роз’їзд під проводом Лаща під Мошнами зустрівся вже з Павлюковим військом 15 грудня 1637 року. Павлюк вислав лист до Кизими з Мошен: *“Покірно вас просимо в день і ніч поспішайте до Мошен, до армати, бо ми сьогоднішнього дня наспіли з арматою до Мошен, жовніри хотіли вигнати наших товаришів з Мошен, але не мали потіхи, жовнірського товариства полягло кількадесять, і почувши про армату, вони завернули від Мошен. Ніч заступила і трудно було нам іти за ними; скоро Бог дасть день, підемо за тим неприятелем і вас просимо і наказуємо іменем військовим, під страхом суворої кари, аби хто тільки зве себе товаришем нашим, зараз ставав за віру християнську і золоті вільності наші, кровію нашою заслужені, бо ж по тих містах. в Корсуні й інших церкви попустошено, дітей і жінок по селах порізано. Ще раз просимо вас і наказуємо, аби ще застали нас у Мошнах, а за тим Богові ваз поручаємо. В Мошнах, вівторок 15.XII.”*

На момент повстання йому не вдалося зібрати всі сили. До того ж, з 10 тисяч повстанців козаків було не більше 4 тисяч, а решта слабо озброєні селяни — *„не всі мають самопали, декотрі тільки рогатини, коси, сокири.* В польському війську нараховувалось понад 15 тисяч вояків.

Для Павлюка і козацького війська фатальним було і те, що вони дали польському війську врзатися так глибоко і розірвати своїм передових полком з’єднання з задніпровцями. Скиданові полки, пробиваючись до Павлюка, під Мошнами вже наскочили на Лащове військо. Маючи з боку поляків, Кизима не міг виконати волю Павлюка і перейти з-за Дніпра до Мошен. Павлюк, поспішаючи наздогнати втрачений час, кинувся на головне польське військо, що, перейшовши Рось під Сахнівкою (на „Сахнів міст”), стало біля села Кумейки між Росю і Мошнами. Павлюк мав невірні відомості про польське військо, представляючи собі його меншим, ніж було в дійсності.

Павло Бут (Павлюк). Худ. Д. Нарбут

За словами Потоцького, план Павлюка був такий: ударити на передовий полк Лаща, що відступивши перед Павлюком з-під Мошен, став табором на правім крилі Потоцького, під Білозіром (тепер Яснозір'я); знищивши його, перейти Рось і, зайшовши війську Потоцького ззаду, понищити переправи на Росі та відрізати його від тих жовнірських полків, що поспішали слідом за Потоцьким. Запобігаючи такій можливій небезпеці, Потоцький наказав Лащеві відіслати свій обоз до головного війська, самому ж виступити проти Павлюка, і, відступаючи, навести його на головне польське військо. Воно під Кумейками було в дуже зручній позиції: серед рівнини, на якій розкидано групами понад десяток курганів скіфської доби, перед болотами, що закривали доступ до війська з фронту.

Коли настав день 6 грудня (ст. ст.), день св. Миколая, Павлюк, провокований Лащем, рушив усією силою на польське військо. Козаки йшли табором, в шість рядів возів; попереду шість гармат, в середині дві, ззаду теж дві, а в середині табору 10 тисяч повстанців, добре поділених на полки і сотні, як описує очевидець. „Плакав, дивлячись на те гарячий прихильник грецької релігії Адам Кисіль і так говорив: „*гарна та громада людей, і дух в ній сильний — як би се так против ворога хреста святого, а не против короля, Річи посполитої і отчини своєї, - було б за що похвалити, а так тільки зганити*”. Коли з вишини відкрилося перед очима козаків польське військо, поставлене в десять рядів, більше ніж його сподівалися, козацьке військо завагалося, каже той же очевидець, але Павлюк так їх підбадьорив: *"хіба не знаєте, що ляхи військо ставлять у два ряди? ідім!"* Польські гармати привітали їх вистрілами, козаки відповіли їм теж гарматною пальбою і "потопом" пішли на польське військо по рівнині, що стелилася тут. Але натравивши на болота, що не вважаючи на такий пізній час не замерзли добре, пішли обходом, повз село Кумейки. Це був дуже незручний маневр - Павлюк відкривав ворогові свій слабше захищений бік. До того ж, як писав Потоцький, селяни з Кумейків зробили лиху прислугу козакам: вони запалили село і самі засіли на поляків, сподіваючись погромити їх, як ті будуть відступати. Але дим пішов на козацьке військо і не давав йому роздивитися навколо себе. Та козаки, не передчуваючи біди, ішли сміло, помахаючи хоругвами, стріляючи з гармат, підіймали гук аж під небеса і викрикували: *„Ой далеко буде гетьман польський ночувати!"* „*Лащико, побіжиш до хащико*". Коли козаки проминули болото, Потоцький випустив проти них драгунів, а за ними піші полки. Козаки спинилися, почали пересувати в цей бік кращу частину свого війська, але раптовий напад польської кінноти повторений кілька разів зробив своє: було розірвано лінію возів козацьких, сталося замішання, спалено порох, що лежав на тих возах; і хоч поляки понесли також великі втрати, але багато козаків полягло в бою.

Як свідчить Потоцький, козаки билися з незвичайним завзяттям: „Було таке уперте і завзяте те хлопство, що ніхто з них не хотів “миру!” кричати, навпаки тільки кричали, щоб одному на одному вмирати — і так дійсно їм приходило, а коли довелося впасти з коня котромусь з наших, то збігалися як заїла пси і на куски трупа рубали, хоч ми їх зверху били і на тім однім трупі кілька їх падало; котрим не ставало стрільби і зброї, били жовнірів голоблями і дишлами”.

Кривава різня тривала до пізньої ночі. Втрати козаків були дуже значні. Поляк Окозький відмічав, що повстанці нарахували побитих на 4800; Потоцький рахує в самім таборі *„певно три тисячі трупів”*, а за табором *„більше як на мильо по лісу, дорогах і багнах — трудно було порахувати сі трупи. що лежали купами.”* При пізнішій реєстрації побитих у січі нарахували біля шести тисяч.

*Яка страшна поразка!
Шість тисяч під Кумейками лягло,-*

написала поетка Ліна Костенко у “Думі про братів неазовських”.

Павлюк зі Скиданом й іншою старшиною під вечір, вважаючи бій програним, прорвали кільце польського оточення і покинули табір, щоб далі організувати наново козацькі сили. Керувати оточеннями Павлюк доручив тоді Дмитрові Гуні. Під його командою козакам удалося замкнути наново табір і вони почали в порядку відступати.

Потоцький послав до них одного з бранців, радячи їм складати зброю, видати старшину і просити милосердя. Козаки не дали ніякої відповіді на це і відступали далі. Поляки спочатку гналися за ними, потім Потоцький завернув своїх на нічліг, жадаючи своїм жовнірам перепочинку. Д.Гуня з рештою козаків та селян відійшов до Мошен. Коли наступного дня у Мошни вступили польські війська під командуванням С.Лаша, міщани підпалили містечко, викликавши страх і збентеження поляків.

“Хворих і покалічених (біля 300 осіб) і біля них трохи здорових козаки мусили кинути в Мошнах; військо польське заставши їх тут, не пожалувало німічних і безборонних, побило їх без милосердя”. Польські рицарі повтішалися над ними і їх *“не зіставлено живими”* , - скромно зауважує в своєму щоденнику поляк Окольський. Околиця Мошен, де відбулося це побоїще, тепер носить назву “Лютарівка” (од “лють”), нагадуючи про ті криваві події.

Польське військо затрималося в Мошнах на два дні для відпочинку після тяжкої кривавої битви. Потоцький тим часом вислав козакам універсали королівські й свої, послав передовий свій полк за козаками, і сам рушив за ними.

Павлюк зі старшиною покинувши табір, спинився в Черкасах, забрав гармати і відступив далі до Боровиці. Туди перейшла частина козацького війська з-за Дніпра. Павлюк відступав понад Дніпром, щоб відкрити дорогу до себе задніпровцям, покладаючись на них після розгрому правобічного війська. Але поляки йшли слідом і перекривали цю дорогу. Черкаси козаки запалили, покидаючи їх перед поляками, і коли Потоцький наблизився до міста, застав все його в огні. Переночувавши тут, Потоцький рушив під Боровицю, де передові його полки вже наздогнали козацьке військо. Козацька старшина , , щоб спасти свої голови, видала Павлюка та вірних йому товаришів полякам. Павлюка стратили, повстання було придушене – палали українські села, гинув беззахисний люд. Та не даремною була жертва полеглих героїв. Це повстання стало генеральною репетицією перед переможною національно - визвольною війною під проводом Б.Хмельницького, який врахував помилки Павлюка і своєю геніальністю, залізною волею зумів приборкати взаємопоборювання серед українців.

Микола Якименко.

P.S. На місці Кумейківської битви стоїть пам'ятний знак , поставлений коштом жителів с. Яснозір'я Черкаського району, жителями сіл Кумейки і Яснозір'я облаштовано біля знака територію: стіл та криницю. Але дороги з твердим покриттям до знака немає і туди не завжди доберешся. Потрібно на пам'ятному знакові замість 1837 рік , написати 1637 р.

Пам'ятний знак на місці Кумейківської битви.